

Anayasayı Tartışmak

Dr. Bünyamin BEZCİ

Muğla Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Liberal düşünce Hobbes'tan beri özgürlüğümüzü ve güvenimizi sağlamak için nasıl bir devlete katlanmamız gerektiğinin formülünü bulmaya çalışmaktadır. Mükemmel formülü ne Locke ne de Rousseau bulabilmiş değildir. Hegel çözümü devleti mutlak kılmakta, Marx ise devleti toptan yok etmekte bulunduğunu ilan etmiştir. 19. Yüzyıl sonunda siyaset felsefesinin bu kadim sorunu Tocqueville'le birlikte özgürlük ile eşitlik arasında bir sorun olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Gerçekten de modern politik sistemler özgürlük ve eşitlik arasında denge kurdukları oranda toplumsal hayatı yaşanılır kılmaktadır. Bu tartışmada kimi zaman eşitlik kimi zaman da özgürlük kefesi daha ağır basan yeni karışımlar halen piyasaya sürülmektedir.

Modern anayasalar da aslında siyaset felsefesinin bu tartışmasının somutlaştığı belgelerdir. Zira Schmitt'in de iddia ettiği gibi anayasa, halkın politik birliğinin somut ifadesinden başka bir şey değildir. Eğer Schmitt haklıysa, anayasa tartışmalarını sadece hukuksal çerçevede kalarak anlamak imkânsızdır. Siyasal analizimiz Marxist paradigma içinde olsaydı, anayasayı yeni yükselen sosyo-ekonomik iktidar yapılarının çıkarlarını yansıtan hukuksal belge olarak görmemiz gerekecekti. Buna karşın, kültürel analizleri önemsiyorsak anayasayı değişen politik-kültürel zihniyetin yeni bir konsepti olarak algılamamız yerinde olacaktır. Daha tarihsel bir düşünceye sahip olsaydık, anayasayı halkın ruhunun yansıdığı –eğer Savigny'i dinlersek halkın ruhunun dondurulmasından bahsetmek gerekecektir- bir hukuksal metin olarak kavramlaştırabiliriz.

Siyaset felsefesinin kadimleri olan eski yunanlılar anayasalarını doğal olanın toplumsal hayatı düzenlemesi üzerinden anlamaktaydı. Zira onlar için polis zaten bireyin doğal yaşam alanıydı. Nitekim bireyler arası ise düzen doğanın rehberliğinde kurulabilen bir şeydir. Bir Rönesans adamı olan Spinoza antiklerin doğayı yanlış kavradıklarını, aslında toplumsal düzenin kaynağını insanın kendi doğasında aramak

gerektiğini söylemektedir. Aydınlanmanın filozofu Kant ise, ne doğaya ne de topluma bağlı olan ve her ikisinden de özerk olan sadece insan aklına dayanan evrensel yasaların anayasanın temel ilkelerini belirlediğini iddia etmektedir.

Anlaşılan odur ki; politik düşünürlerin her birinin farklı yanıtları olsa da üzerinde uzlaşabilecekleri bir konu vardır: Yasa, yasadan fazla bir şeydir. Her ne kadar büyük hukuk müdafisi Kelsen, devletin bile hukuktan başka bir şey olmadığını iddia etse de, politikbilimciler bu görüşe hiç itibar etmemişlerdir. Onlar için anayasa tartışmalarını sadece hukuksal açıdan tartışmak teknik ve dar bakış açısı nedeniyle anlamlı değildir.

Nitekim modern anayasalar da sadece hukuksal metinler olmanın ötesinde başta belirttiğimiz gibi aslında özgürlük ve eşitlik/demokratiklik arasında her biri farklı denge noktalarını referans alan politik metinlerdir. Her devletin Adalet Tanrıçası elindeki teraziyi farklı yerlerinden tutarak dengeyi korumaktadır. Hukukçular Zeus'un ikinci eşi Themis'in gözündeki bağın adalet isteyenlere eşit davranmak için var olduğunu düşünmektedirler. Politikbilimciler ise, hukuksal eşitliğin formel bir eşitlikten öte bir anlam taşımadığını ve gerçek eşitliğin fırsat eşitliğini sağlamaktan geçtiğini iddia etmektedir. Fırsat eşitliğini yaratacak olan devlet, terazinin diğer kefesindeki özgürlüğü feda etmeden bunu başarmakla sorumludur.

Modern anayasalar bu dengeyi iki temel bölümlerine yansıtmaktadır. Anayasaların ilk kitabı temel hak ve özgürlükleri düzenlerken ikinci kitapları bu özgürlükleri garanti eden politik sistem kuruluşunu ve işleyişini düzenlemektedir. Yani karar alma süreçlerinin demokratik, otokratik ya da despotik olduğunu anayasaların ikinci bölümlerine bakarak anlayabiliriz. Eğer anayasalar iki kitap arasında birbirini tamamlayıcı ve dengeleyici bağlar oluşturamazlarsa sorun yumağı giderek büyümektedir.

Türk siyasal hayatı da özellikle modern uluslar çağının sorunlarıyla baş edebilmek ve hümanist insana şerefli bir hayat tarzı sunabilmek için çözümü anayasada aramıştır. Zira eğer adalet, şerefli bir yaşam tarzı, kimseye zarar vermeyen ve herkese hakkını teslim eden bir toplumsal yaşam biçimini öngörmek ise, adaleti garanti eden anayasalar da bir taraftan aydınlanmacı bireyin şerefli ve haysiyetli yaşam tarzının gereği olan özgürlüğü, diğer taraftan da modern devlet idesinin gereği olan kimseye zarar vermeden herkese hakkını vermeyi hedefleyen eşitliği sağlamayı amaç edinirler.

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan süreç 1876 Kanun-u Esasi'de nihayete erdiğinde amaçlanan da yukarıda saydıklarımızdan farklı değildi. İlk anayasamız bir taraftan yüzyıllardır tebaa olarak kabul edilenleri vatandaş statüsüne çıkararak onun haysiyetini hukuksal koruma altına almış, diğer taraftan da mülkün kullanım hakkını halkla paylaşılmasını sağlayarak ve halkın arasında da eşitliği hedefleyerek modernitenin tahayyüllerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Fakat kurulan bu ilk denge güçlü bir toplumsal desteğe sahip değildir. Yeni Osmanlıların düşüncelerinden beslenen Osmanlı entelektüel paşaları arkalarında halk varmış gibi hareket etmişlerdir. Bu nedenle anayasanın Abdülhamit tarafından rafa kaldırılması zor olmamıştır. 1908 devrimi daha öncekilerin hatalarından ders çıkardığından anayasanın arkasındaki halk desteğini önemsemmiştir. Yine de 19. yüzyılın sonunda bile anayasa halen muktedir olana ve mülkün sahibine karşı mücadele aracıdır. Ancak Cumhuriyetten sonra anayasalar halkın kendi meselesi olarak algılanmaya başlanmıştır.

Fakat Cumhuriyet bile anayasasının adını halen Teşkilat-ı Esasiye olarak koymaktadır. Zira halen asıl amaç teşkilatın yani politik sistemin temellerini sağlamlaştırmaktır. Tarihsel olarak bakıldığında Padişaha karşı özgürlük mücadelesi olarak başlayan anayasal mücadele tarihimiz, yarattığımız ulus devleti muhafaza etme mücadelesine dönüşmüştür. Düşmanın yurttan çıkarılmasıyla ve saltanatın kaldırılmasıyla taçlanan kurtuluş savaşının özgürlük mücadelesinin yerini onu muhafaza etme korkusu almıştır. Bu korkunun muhatabı ise maalesef halkın kendisi olmuştur.

Aslında 19. Yüzyılın ikinci yarısından beri Avrupa için de kitlenin isyanı ve kontrolü politik sistemlerin asıl sorunudur. Türkiye'de ise bu sorun ancak 20. Yüzyılın başından itibaren hissedilmekte ve bilinmektedir. Bu nedenle iktidar sahipleri kendi özgürlüklerini tamamen yok edecek bir kitle isyanına yol açmadan halkı politik sisteme entegre etmenin yollarını aramaktadır. Parlamenter demokrasi ve oy hakkının genelleştirilmesi bulunan en iyi çözümdür. Nitekim kitle de politik enerjisini parlamenter sistemin iyi işletilmesinden yana kullanmıştır. Çok partili hayata geçiş mücadelesini bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

60'lı yıllardaki yeni anayasa Türk siyasal hayatındaki en özgürlükçü anayasa olarak bilinmektedir. Bu çok sıradanlaşan yorum, anayasanın temel hak ve özgürlüklerini belirleyen kısmına bakılarak yapılmaktadır ve haklıdır. Ancak bu özgürlükleri koruyacak karar almaya yönelik demokratik katılım yollarının yeterince açık olmadığını gözden kaçırmaktayız. Nitekim bu anayasanın demokratik teori içine sığdırılamayan iki amacı öne çıkmaktadır. Bunlardan biri kitlenin politik katılım yollarını ve bunlardan en önemlisi olan parlamenter demokrasiyi terbiye edici devlet organlarını yaratmak, diğeri ise muktedirlerin bireysel özgürlük alanlarını mümkün olduğu kadar geniş tutmaktır. Bu bağlamda 1960 Anayasası, anayasa mühendisliğinin çarpık örneklerinden biri sayılabilir.

Nitekim 70'li yıllar bu özgürlük alanlarının arzu edilenden fazla geniş olduğu kanaatinin yerleştiği yıllar olmuştur. Zira özgürlüklerden daha önce hesapta olmayan gruplar da yararlanmaya başlamıştır. Sağ ve sol kavramlaştırması üzerine oturtulmaya çalışılan yeni politik dengede sağ, özgürlük konseptini kitlenin yerine kendi vesayet ettiğinden gereksiz bulmakta, sol ise özgürlüğün yarattığı politik dinamizmi kendi içinde eritmeye çalışmaktadır. Solun içindeki politik dinamizmi soğutmayı başaramaması, sağın ise kitlesinin temsil gücünü yitirmesi 1980 ihtilalini hazırlamıştır. Yeni anayasa bir önceki anayasanın tahkim ettiği kaleleri sağlamlaştırmakla birlikte asıl farklılığını kitlenin marjinallerini budamayı amaçlayarak demokratik katılım yollarının daraltılmasında ortaya koymuştur. Ayrıca özgürlükler kitabındaki sınırlandırmalar

genişletilerek anayasa seksenli yılların tabiriyle bir "amayasa"ya dönüştürülmüştür.

Aslında bu süreç uluslar arası rüzgârlarla da beslenmektedir. Bu sadece neo-liberal politik akımların etkisi de değildir. Daha öncesinde İkinci Dünya Savaşı ertesindeki yıllarda Amerikan politik düşüncesinin en önemli dertlerinden biri gelişmekte olan ülkelerdeki demokratik yapının kurulması ve idame ettirilmesidir. Modern ve geleneksel arasındaki ayrıma dayanan ve ilerlemeyi modernleşme yönünde algılayan bu düşünce tarzı gelişmekte olan ülkelerde ilk sağlanması gerekenin demokratik bir yönetim değil, istikrarlı bir yönetim olduğuna inanmıştır. Onlar politik katılım yollarının gelişmiş Batı ülkelerinde olduğu gibi geniş tutulmasının politik hayatı gereğinden fazla mobilize ettiğini ve istikrarı yok ettiğini düşünmektedir. Bu düşünce tarzı Türkiye'de 1982 anayasası ile bir politik konsept halinde somutlaştırılmıştır.

Yeni anayasa fırsat eşitliği yaratan ve politik katılımı artıran nitelikleri siyasal istikrar adına budanmıştır. Seçim sisteminin barajları yüksek tutması bu eğilimi daha da güçlendirmiştir. Parlamenter sistem yoluyla politik katılımın daraltılması 90'lı yıllarda bir başka tartışmanın önünü açmıştır. Teorik alt yapısı politik katılım yollarının daha da dar olduğu eski sosyalist ülkelerde atılan "sivil toplum" tartışmaları ilgili yılların temel karakteristiğini belirlemektedir. Bu tartışmalar topluma kendi özgürlüklerine nasıl sahip çıkması gerektiğinin yollarını öğretmiştir. Sivil toplum algısı toplumun birey üzerinde onun haklarını ve özgürlüklerini baskılayan bir hale dönüşmekte gecikmemiştir. Fakat tartışmalar yeni ortaya çıkan bu durumu da içeren bir şekilde genişlemiştir.

90'lı yılların sonunda hak/özgürlük ile sorumluluk/eşitlik arasındaki bu kadim tartışma gordiyon düğümünün kılıçla kesilmesi gibi sona erdirilmeye çalışılmıştır. Oysa asıl yapılması gereken sabırla bu düğümün çözülmesiydi. Bir önceki darbe varolan ekonomik krizi çözerek meşruiyetini sağlamıştı, son 28 Şubat darbesi ise yarattığı ekonomik krizle birlikte meşruiyetini kaybetti. İkibinin bol sıfırlı yıllarında politik düşünce yeniden asıl mecrasına kavuşmuş bulunmaktadır.

Yeni anayasa yapım iradesinin ortaya konulması politik tartışmaları yeniden gündeme oturtmuştur. Her ne kadar toplumda tartışmaya hiç başlamak istemeyenler olsa da, toplumun genelinde özellikle politikbilimcilerde tartışma yeni bir heyecan yaratmıştır. Yeni politik konseptin oluşması bu güne kadar olmadığı kadar geniş katılımı da arzulamaktadır. Bu nedenle elini sürmeyenler şikâyet etme hakkından da mahrum kalacaklardır. Her değişimin olumlu yöne olduğu iddia edilemezse de zamanın değiştiremediği tek şey insanın varoluşudur. İnsandan sakıt olan ve tarihsel olarak dolayımıldığı her şey aslında plastik ve sonradan yaratılmıştır. Nitekim insanlar halen kendini gerçekleştirebileceği, "eski yunanlılar buna mutlu olacağı diyorlardı", mükemmel bir politik sistem yaratabilmiş değillerdir.

Yaratılan en katlanılabİLİR sistem olan demokrasinin de eksiklerinin her daim tamamlanması ve yönetilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle her çağın demokrasi algısının değişmesi kadar doğal bir şey yoktur. Demokrasinin daha geliştirilmesi ve toplumsal hayatın daha çekilir kılınması için anayasa tartışmalarına küsmeden, kırılmadan ve geri çekilmeden devam etmek gerekmektedir. Zira yaşam tarzımızdaki değişimlerin gerçekliğini mümkün kılan bu tartışmanın devamıdır, nihayete ermesi değil. Bin yıl sürecek olan tek şey tartışmanın kendisidir.